

MIȘCAREA SOCIOGRAFICĂ DE LA „SOCIETATEA DE MÂINE” ȘI RAPORTUL EI CU SOCIOLOGIA MONOGRAFICĂ

Andrei Negru

Academia Română – Filiala Cluj-Napoca
Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca *

Abstract. In the present paper the author aims at demonstrating that the Romanian Social Institute of Bucharest was not the sole institutional framework for the social research carried out in interwar Romania. Side by side with the respective Institute (and those which were organizationally and/or methodologically affiliated to it) the history of Romanian sociology also recorded among others the sociographic activity of the researchers gathered around the journal “Societatea de mâine” [Tomorrow’s Society] led by I. Clopoșel. In order to evaluate the activity of the group, the author discusses two issues: 1) to what extent the activity of the sociographic group from Cluj can be evaluated in terms of a scientific movement proper? 2) what is the relationship between the sociology promoted by the researchers from Cluj and sociology, to be more specific monographic sociology?

Emphasizing the fact that the survey was the basis of social theory and practice, I. Clopoșel attempted at gathering all potential research forces throughout the country around the journal “Societatea de mâine” and initiating systematic social researches. Methodologically speaking, the researchers from Cluj elaborated common working tools with the view to developing a unitary research and collecting scientifically relevant data. According to the group, sociology was not an autonomous discipline, but rather a “science” complementary to sociology or, to be more specific, a first and mandatory stage of sociological knowledge, the stage of collecting the data required by any theoretical construct. In agreement to this opinion, sociographic research should be subordinated to sociology, namely to monographic sociology and adopt the latter’s concerns and research methodology. Nevertheless, I. Clopoșel suggested and practiced another approach to social reality. He did not participate in the activity of monographing social units, which sketched a rather static picture of the village despite its systematic character, but aimed at capturing the dynamics of the rural area. His thematic choices and the researches resulted from their implementation in social research practice enriched the “classic” sociographic model with a new meaning, namely the definition, and examination of, and finding a solution to social issues. All in all, according to the researchers around the journal “Societatea de mâine” sociology was more than a mere antechamber of sociology, it was an autonomous discipline between sociology and politics.

* Departamentul de Cercetări Socio-Umane.

Key words: *history of romanian sociology, sociographic research, monographic sociology, Ion Clopoșel, "Societatea de mâine" journal, Institutul de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca.*

Apărută în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în strânsă legătură cu intrarea societății noastre pe traiectoria modernizării, sociologia românească dobândește noi valențe în contextul social-economic, politic și cultural de după 1918, an care marchează debutul „prima tranziții românești”¹. Răspunsul tinerei științe la provocările acesteia este unul remarcabil, concretizat „într-un ansamblu semnificativ de achiziții teoretice, metodologice, structuri instituționale și acțional-practice, cristalizate într-o veritabilă școală națională de sociologie”². Caracterul național al acestei școli constând, după părerea noastră, nu numai în faptul că ea a dat niște soluții la marile probleme ale societății românești interbelice, ci și în considerentul că la elaborarea corpusului teoretic și metodologic, precum și la investigarea realității sociale și-au adus o contribuție semnificativă, desigur în proporții diferite, personalități și instituții din toate provinciile statului român.

Desigur, expresia dominantă a activității de cercetare socială românească din perioada interbelică a fost cercetarea monografică inițiată și condusă de Dimitrie Gusti. Având ca pilon instituțional Institutul Social Român din București (1921), cercetarea monografică s-a difuzat în teritoriu, mai întâi în cadrul celor două institute sociale regionale – Institutul Social Banat-Crișana din Timișoara (1932) și Institutul Social din Basarabia de la Chișinău (1934) – și apoi în cadrul celor șapte regionale ale Institutului de Cercetări Sociale al României (1938) – Regionala Banat cu sediul la Timișoara, Regionala Basarabia cu sediul la Chișinău, Regionala Bucovina cu sediul la Cernăuți, Regionala Dobrogea cu sediul la Constanța, Regionala Moldova cu sediul la Iași, regionala Oltenia cu sediul la Craiova, Regionala Transilvania cu sediul la Cluj. În acest cadru instituțional au fost realizate campanii monografice în diferite zone ale țării, unele dintre acestea valorificate prin studii și articole apărute în publicațiile respectivelor institute ori prin lucrări de mai mare anvergură³.

A rămâne însă cu prezentarea activității de cercetare socială românească din perioada interbelică doar la realizările Institutului Social Român și ale institutelor care i-au fost afiliate organizatoric și/sau metodologic înseamnă a oferi o imagine incompletă asupra respectivei activități, care a depășit, chiar și după părerea unor contemporani, cadrele cercetării de factură sau de inspirație monografică. Așa, de

¹ Rostás Zoltán, *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene*, București, Edit. Paideia, 2003, p. 5.

² *** *Istoria sociologiei românești*, Șt. Costea (coord.), București, Edit. Fundației „România de Măine”, 1998, p. 8.

³ Lucia Apolzan, *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român. 1925–1945*, București, Institutul Social Român, Institutul de Cercetări Sociale ale României, 1945.

pildă, istoricul I. D. Suciu, referindu-se la metodele de investigație utilizate în epocă în studiul comunităților rurale, menționa, alături de metoda monografică promovată de D. Gusti, metoda etnografică, propusă de N. A. Constantinescu (care pune accentul pe cercetarea spiritualității populare rurale)⁴, și metoda sociografică, avându-l ca promotor pe I. Clopoțel (caracterizată prin respingerea romantismului istoric și ancorarea în realitățile prezentului, în vederea inventarierii și soluționării problemelor locale).

Referiri și aprecieri pozitive la adresa cercetării sociografice a făcut și monografistul H. H. Stahl, care sublinia, în anii '70, faptul că unele dintre descrierile de această factură, mai ales cele de inspirație *steinmetziană*, aveau o certă valoare științifică. În opinia sa, relevantă din acest punct era, între altele, activitatea „grupului din jurul revistei «Societatea de mâine», condus de I. Clopoțel”, pentru lucrările „de cel mai mare interes”, realizate pe terenul cercetării și cunoașterii realității sociale rurale⁵.

„Societatea de mâine” a apărut între anii 1924 și 1945, la Cluj (până în februarie 1934) și apoi la București. Proiectată încă din anul 1919 și devenită realitate câțiva ani mai târziu, revista s-a dorit a fi un instrument pentru transpunerea în viață a programului Marii Adunări de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. Deschiderea revistei spre problematica științelor sociale în general și spre cele ale sociologiei în special a fost evidențiată de chiar subtitlurile sale: „revistă pentru probleme sociale și economice”, „revistă socială și culturală”, „revistă de știință sociografică, de estetică și cultură”, „revistă de știință sociologică, de estetică și cultură”. Datorită contribuțiilor sale pe acest teren, „Societatea de mâine” a fost situată, pe „axa sistemului publicațiilor sociologice din perioada interbelică”⁶. Orientarea sa spre problematica sociologiei, atât pe latura teoretică cât și, mai ales, pe cea empirică, de cercetare a realității sociale, s-a datorat lui Ion Clopoțel, mentorul, editorul, redactorul șef și apoi directorul revistei⁷.

Cunoscut mai ales ca ziarist și publicist, I. Clopoțel (1892–1986) a fost, în egală măsură, și un pasionat cercetător al realității sociale, al celei rurale în speță, fiind, așa cum rezultă din cele de mai sus, și un inovator pe terenul metodologiei cercetării sociale. Așa cum se subliniază într-un studiu consacrat vieții și activității sale, metodologia cercetării de teren propusă de el „a reușit să convertească, într-un demers original, modelul sociografic al lui S.R. Steinmetz, schema de lucru a lui Frédéric Le Play, ca și elementele teoretico-metodologice ale Școlii de sociologie

⁴ I. D. Suciu, *Fragmente din monografia comunei Alioș*, „Societatea de mâine”, Anul XVIII (1940), nr. 1, p. 21–22.

⁵ H. H. Stahl, *Teoria și practica investigațiilor sociale*, vol. I, București, Edit. Științifică, 1974, p. 25–26.

⁶ *** *Istoria sociologiei românești*, ed. cit., p. 343.

⁷ Vezi: A. Negru, *Contribuția revistei „Societatea de mâine” la dezvoltarea sociologiei românești interbelice*, „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, Series Humanistica, I, 2003, p. 247–274.

de la București, de sub conducerea profesorului Dimitrie Gusti⁸. În ce-l privește, I. Clopoșel a indicat ca sursă determinantă de inspirație a demersului său doar cercetarea socială maghiară de la începutul secolului al XX-lea, alături de care a mai menționat doar demersul inițiat de Frédéric Le Play, centrat pe studiul bugetelor de familie. „Îndemnul pentru aceste studii sociografice mi-a venit... de la cercetătorii Societății de sociologie maghiară a lui Iászi, cum erau Braun Róbert și Arádi Viktor... Iar în ceea ce privește literatura franceză, Le Play și Dumont au fost călăuzele mele în cercetarea empirică”⁹.

Contactul lui I. Clopoșel cu Braun Róbert, deschizător de drum nu numai în sociografia maghiară, dar chiar și în cea internațională¹⁰, a fost unul indirect, prin intermediul monografiei acestuia despre localitatea arădeană Cicir (1906). Cu toate acestea, el a fost, se pare, puternic influențat de Braun, însușindu-și preocuparea obsesivă a acestuia pentru reflectarea obiectivă a realității sociale, precum și orientarea, cu preponderență, spre investigarea aspectelor economice dintr-o localitate. În schimb, pe Arádi Viktor l-a cunoscut îndeaproape, acesta fiindu-i colaborator apropiat în cadrul mișcării de cercetare inițiate în cadrul revistei „Societatea de mâine”. Deși nu face referiri la o întâlnire cu Jászi Oszkár¹¹, aceasta probabil că a avut loc cu prilejul întâlnirilor acestuia cu Vasile Goldiș din perioada premergătoare Primului Război Mondial, la care a participat, probabil, și tânărul redactor al ziarului „Românul” din Arad. Alte contacte cu activitatea „Societății de Științe Sociale” maghiare s-au realizat probabil în perioada studiilor budapestane, așa cum s-a întâmplat și în cazul unui alt membru marcant al grupului din jurul „Societății de mâine”, Petru Suci, licențiat în litere, în primii ani ai secolului XX, al Universității din Budapesta, și, probabil, și în acela al altor cercetători sociografi din gruparea condusă de I. Clopoșel.

Dar cercetarea sociologică maghiară n-a fost inspiratoare doar pentru gruparea clujeană de la „Societate de mâine”. Influența ei s-a resimțit și asupra unui alt cercetător social important al perioadei interbelice, bănățeanul Cornel Grofșorean, unul dintre inițiatorii și fondatorii Institutului Social Banat-Crișana, licențiat și el al Universității din Budapesta (1906), unde audiase cursurile și aprofundase lucrările lui Jászi Oszkár. El l-a reîntâlnit pe Jászi câțiva ani mai târziu, în 1911, în cursul unei

⁸ I. Filipescu, S. Chelcea, *Ion C. Clopoșel – sociolog și publicist patriot*, „Viitorul social”, LXXIX, nr. 6, noiembrie-decembrie 1986, p. 557. În acest interviu, cei doi autori afirmă că unul din sensurile noțiunii de sociografie este cel de „direcție de studiu inițiată de olandezul R. Steinmetz (1913), care, asemenea etnologiei, descrie ansamblul structurii sociale dintr-o zonă” (Cf. *Lexicon zur Soziologie*, Westdeutscher Verlag, Opladen, 1973).

⁹ *Ion Clopoșel la 90 de ani – Interviu realizat de S. Chelcea și I. Filipescu*, „Viitorul social”, LXXVI, nr. 2, martie-aprilie 1983, p. 160.

¹⁰ Turnowsky Sándor, *Braun Robert. A magyar szociográfia úttörője*, în *** *Braun Róbert a könyvtáros és a szociográfus*. Bibliográfia és tanulmány, Budapest, 1960, p. 11–19.

¹¹ Jászi Oszkár (1875–1937), sociograf și om politic maghiar, fondatorul Societății de Științe Sociale din Budapesta, ministru al naționalităților în guvernul Karoly (1918–1919), avea în vedere organizarea Transilvaniei, în cadrul statului maghiar, pe baze cantonale, după modelul Elveției.

vizite făcute în Banat, la Teregova și Bozovici, cu prilejul unor cercetări de teren. Cu această ocazie, sociologul maghiar l-a îndemnat pe tânărul intelectual bănățean să se dedice studiilor sociologice¹². Urmare, probabil, a acestui îndemn, el devine membru al Institutului Social din Budapesta, calitate în care participă la adunarea datelor referitoare la sudul județului Caraș-Severin, în vederea elaborării lucrării consacrate problemei naționalităților din Austro-Ungaria¹³. Formația sociologică inițială a lui C. Grofșoreanu s-a reflectat și în tematica institutului pe care l-a condus, centrată pe cercetarea unor probleme sociale ale regiunii și similară, din acest punct de vedere, cu cea a grupării clujene, interesată și ea de acest subiect.

În continuare, ne propunem să vedem în ce măsură I. Clopoțel și membrii grupării conduse de el pot fi considerați adepți ai sociografiei lui S. R. Steinmetz.

Conform lui H. H. Stahl, sociografia promovată de S. R. Steinmetz apărea ca o „colecție de date, într-un vast «corpus documentarorum»”, ca o „culegere completă de cazuri sistematic descrise, putând forma baza, dacă nu a unor explicații cauzele, în tot cazul a unor clasificări riguroase”¹⁴. S-a apropiat, deci, activitatea grupării sociografice clujene de cerințele sociografiei *steinmetziene* sau a fost doar o simplă culegere de date și descriere de fapte, în sensul „monografiilor” care au abundat în literatura română din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea¹⁵? Mai mult, *poate fi apreciată gruparea din jurul „Societății de mâine” în termenii unei mișcări științifice propriu-zise?* Răspunsul este, fără nicio îndoială, unul afirmativ.

Subliniind faptul că ancheta de teren – „ancheta agrară, industrială, demografică, sanitară întemeiată pe cercetări minuțioase, pe statistică” – este temeiul sigur și necesar, atât al teoriei cât și al practicii sociale, al dezvoltării societății¹⁶, I. Clopoțel a încercat să coaguleze în jurul revistei „Societatea de mâine”, mai ales în perioada clujeană a acesteia, forțele potențiale de cercetare din întreaga țară și să inițieze cercetări de teren sistematice. În concepția sa, *sistematizarea* anchetei consta în: elaborarea unui plan de lucru al cercetărilor pe teren social, fixarea unor direcții tematice de studiu și coroborarea eforturilor financiare ale susținătorilor acestor cercetări. Sistematizarea anchetelor implica, deci, asigurarea unui cadru instituțional în care acestea să se desfășoare, respectiv furnizarea unei metodologii de lucru comune tuturor celor care se angrenau în cercetarea sociografică.

¹² Carmen Albert, *Documentele Institutului Social Banat-Crișana*, vol. II (*Corespondență*), Timișoara, Edit. MIRTON, 2009, p. 13.

¹³ Aurel Cosma junior, *Istoria presei române din Banat*, Timișoara, Edit. „Unirea Română”, 1932, p. 136.

¹⁴ H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 26.

¹⁵ Ov. Bădina, *Cercetarea sociologică concretă. Tradiții românești*, București, Edit. Politică, 1966, p. 59–75.

¹⁶ *** *Ion Clopoțel și „Societatea de mâine”*, antologie și studiu introductiv de Andrei Negru, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2009, p. 52–53.

Denumită în faza premergătoare înființării „Asociația intelectualilor Societatea de mâine”, iar apoi, la înființare (februarie 1925), „Institutul de Studii Societatea de mâine”, instituția de cercetare clujeană și-a fixat ca scop „inițierea anchetelor și cultivarea științelor social-economice”. Institutul era structurat pe patru secțiuni – economică, sanitară, culturală, minoritară – membrii lui urmând a fi grupați din punct de vedere administrativ în secții regionale. El a fost proiectat ca o organizație cultural-științifică de anvergură, atât ca număr de membri (3000 de membri activi) și extensie teritorială (se preconiza formarea de organizații în toate centrele culturale importante ale țării), cât și ca producție științifică (era prevăzută editarea a 10 monografii pe an)¹⁷. Această afirmație evidențiază, în mod indirect, ambiția lui I. Clopoțel de a crea un institut sociografic de amploarea Institutului Social Român din București.

Institutul de Studii „Societatea de mâine” avea în frunte un comitet executiv condus de D. Gusti (desemnarea acestuia în funcția de președinte fiind, desigur, simbolică, drept recunoaștere a primatului său în cercetarea socială românească) și alcătuit din Petru Suciu, Axente Iancu, Iosif Jumanca, Sabin Manuilă, Ion Clopoțel. Prezența reprezentanților minorităților naționale – Arádi Viktor, Pall Arpad, Rudolf Brandsch – în acest comitet, avea o dublă semnificație: pe de o parte, marca deschiderea institutului spre problemele minorităților etnice, iar pe de altă parte, dorința acestora de colaborare cu intelectualitatea românească.

În plan metodologic, s-a încercat elaborarea unor instrumente de lucru comune, menite să asigure caracter unitar cercetărilor, precum și recoltarea unui material factual relevant din punct de vedere științific. O contribuție deosebită la activitatea metodologică a Institutului a avut-o Arádi Viktor, autor al unui chestionar centrat pe problemele economice ale satului. El a subliniat faptul că unitatea studiilor, realizabilă prin utilizarea unor instrumente comune de lucru, este de importanță primordială pentru dezvoltarea sociografiei, „deoarece numai pe baza studiilor uniforme putem ajunge la cunoștințe sociale în general, iar studiile făcute pe baza diferitelor sisteme dau numai niște rezultate secundare”¹⁸. Tot în acest sens, Mihail Șerban a elaborat un „formular individual (familiar) pentru strângerea materialului documentar servind la stabilirea bazelor economice ale existenței sociale”, acest formular fiind, în fond, o fișă de buget familial anual (venituri și cheltuieli), combinată cu o fișă a gospodăriei (inventarul gospodăriei), care conținea și date despre membrii acesteia¹⁹. Cele două instrumente urmau să constituie baza metodologică a unei cercetări colective de anvergură a Institutului (investigarea a 60 de sate de pe Valea Arieșului, timp de o lună), care a rămas în fază de proiect datorită unor condiții obiective.

¹⁷ *Ibidem*, p. 55–56.

¹⁸ Arádi Viktor, *Problema chestionarelor sociografice*, „Societatea de mâine”, Anul II (1925), nr. 9, p. 244.

¹⁹ M. Șerban, *Formularul unui chestionar sociografic*, „Societatea de mâine”, Anul II (1925), nr. 18, p. 314–316.

Eșecul acesteia a condus la regândirea cadrului organizatoric al cercetării sociografice. Un prim pas în această direcție l-a constituit încercarea de instituire a unui sistem de monografii realizate ca urmare a unor cercetări individuale. În acest sens, prin intermediul revistei „Societatea de mâine”²⁰ a fost lansat un concurs de monografii economice regionale, elaborate pe baza unui chestionat-tip, prin intermediul căruia se preconiza obținerea unor date comparabile în vederea alcătuirii unor sinteze sociale zonale. S-a trecut apoi la reorganizarea activității de cercetare sociografică, în funcție de condițiile și posibilitățile concrete de lucru ale membrilor Institutului, ajungându-se la formula „Mișcării social-economice – asociația publiciștilor și intelectualilor cu interes permanent față de problemele social-economice” (1926). Aceasta se dorea a fi, prin scop, program, statut și mod de organizare, continuatoarea Institutului de Studii. Ancheta rămânea și pe mai departe principala modalitate de cercetare, cu mențiunea că, alături de ancheta de teren („examinarea personală și controlat amănunțită a faptelor și stărilor sociale”), apărea acum și ancheta de cabinet, adică „dezbateră metodică a problemelor ce nu reclamă descinderi la fața locului” (asemenea anchete au avut ca subiect cooperatismul, sindicalismul, educația și cultura, problema minoritară, feminismul, problema biopolitică). Singura deosebire majoră față de Institut a fost abandonarea ideii de sistematizare a anchetelor, considerându-se că cercetările de factură individuală, practicate de altfel cu succes de către unii membri ai „Mișcării social-economice” și anterior înființării Institutului, erau mai adecvate în cazul unor persoane pentru care cercetarea socială era doar o preocupare secundară. Totuși, și în acest nou cadru, s-a pus problema colaborării intelectualilor și publiciștilor, a „cooperăției social-economice”, pentru investigarea și soluționarea unor probleme de importanță socială majoră.

Trecerea la sistemul de anchete individuale nu a însemnat însă renunțarea la metodologia comună de lucru. În această a doua etapă, sarcina elaborării unui instrument de lucru destinat cercetării sociografice și-a asumat-o Petru Suciu. Considerând că la cunoașterea satului nu se putea ajunge decât prin anchete desfășurate după reguli bine stabilite, el a propus două formulare pentru adunarea datelor: un formular destinat „anchetei colective”, adică recoltării datelor generale privind o anumită colectivitate, respectiv un formular destinat „anchetei individuale”, cuprinzând date referitoare la populația acesteia. Deși vizau abordarea completă a vieții sociale rurale – colectivă și individuală –, aceste formulare de anchetă puneau accent deosebit pe latura economică. Aceasta, datorită opiniei sale, conform căreia: „Stările economice sunt temelia de viață a satelor. Din aceasta izvorăsc ca dintr-o tulpină toate celelalte. Prin urmare trebuie cunoscută, mai întâi, starea economică a unui sat. Aceasta va tălmăci, cu multă limpezime, toate celelalte stări și manifestări de viață sufletească”²¹. O altă contribuție pe teren metodologic aduce, la distanță de

²⁰ *** Ion Clopoșel și „Societatea de mâine”, ed. cit., p. 67–70.

²¹ P. Suciu, *Satul. Câteva probleme din viața noastră sătească*, Turda, Imprimeria Arieșul, 1927, p. 85–86.

peste un deceniu, Pavel Grecu (responsabilul filialei din Lugoj a „Mișcării social-economice”), autor al unui laborios chestionar economic, în strânsă legătură cu intenția conducerii revistei „Societatea de mâine” de a institui un nou concurs de lucrări sociografice asupra unor localități sau zone²².

Dar indicații valoroase în acest sens a dat I. Clopoșel, poate cel mai asiduu investigator al „satelor răzlețe” ale Transilvaniei și Banatului. El a subliniat importanța observației directe în cercetarea faptelor și fenomenelor sociale, contactul prelungit cu realitatea fiind singurul în măsură să-i faciliteze cercetătorului de teren cunoașterea adecvată a acesteia. Ca instrumente de lucru, au fost menționate ghidul de interviu și fișa bugetului de familie, utilizarea acesteia din urmă dovedind filiația cu Școala lui Le Play. Bugetul de familie reprezenta principala modalitate de a răspunde obiectivului prioritar al cercetării sociografice, acela de a stabili puterea economică a gospodăriei țărănești. De asemenea, I. Clopoșel a acordat atenție și documentelor, fie acestea oficiale sau personale. În acest context el a subliniat importanța consultării cărților funciare, în ale căror prefețe se găsea o descriere sociografică amănunțită a localităților, precum și a statisticilor oficiale întocmite de autorități, ale căror date trebuiau să fie, însă, verificate pe teren.

Desigur, ca și în cazul altor instituții de acest gen, rezultatele obținute de membrii grupării clujene de la „Societatea de mâine” n-au fost pe măsura intențiilor formulate în documentele de constituire a Institutului de Studii și ale „Mișcării social-economice”. Cu toate acestea, realizările sociografice ale unora dintre aceștia nu pot fi trecute cu vederea. Astfel, în paginile revistei „Societatea de mâine” se întâlnesc frecvent studii de factură sociografică, având o sferă de cuprindere diversă: de la materiale asupra unor localități rurale până la unele referitoare la românii din afara granițelor țării. Reținem mai întâi materialele semnate de doi dintre reprezentanții de marcă ai mișcării, I. Clopoșel (autorul unor anchete sociografice în Munții Apuseni și Banat, adunate ulterior în lucrarea *Sociografie românească. Anchetarea plășilor muntoase Margina, Almăj, Vașcău și Beiuș*) și P. Suci (autor a două lucrări consacrate zonelor forestieră și minieră ale Munților Apuseni, *Roșia Montană – Din țara aurului și a lacrimilor și Țara Moșilor. Regiunea industriei lemnului*). Alături de aceștia, în paginile revistei mai semnează, între alții, Val. Pușcariu (*În Munții Rodnei. Rodna Veche – Valea Vinului, Trei sate românești: Măgina, Cacova și Poiana*), S. Poienaru (*Într-un sat grăniceresc din nordul Ardealului: Șieuț (jud. Năsăud); Vima-mare (jud. Someș); Prin Sălaj: În comuna Moigrad*), Ion Th. Ilea, (*Însemnări fugare despre Valea Jiului; O vizită la fabrica de tutun din Timișoara; Însemnări de pe Valea Gurghiului; Creionări bucureștene*), L. Jurchescu (*Priveliști bănățene. Un metropolis al României*), M. Marina (*Butinarii maramureșeni; Viața intelectuală din nordul Transilvaniei; Românii din Cehoslovacia*), Petre Petrinca (*Românii de peste hotare*), E. Samoilă (*Mahalalele bucureștene*); Vl. Bârna (*Pe Valea Crișului*

²² *** *Societatea de mâine* (redacțional), „Societatea de mâine”, Anul XVI (1939), nr. 3, p. 92.

Alb. Însemnări dintr-o călătorie recentă; Aspecte din Țara Moșilor), Alice Gabrielescu (*Periferiile orașelor*), Rodica Clopoțel (*Băile Herculane; Aspecte basarabene*)²³.

Cea de-a doua chestiune care necesită un răspuns este aceea a *raportului dintre mișcarea sociografică și sociologie, cea monografică în speță*. În concepția lui I. Clopoțel și a grupării de cercetare de la „Societatea de mâine”, sociografia nu era considerată o disciplină autonomă, ci mai mult o „știință” complementară sociologiei sau, mai bine zis, un preambul al acesteia, o primă și necesară etapă a cunoașterii sociologice, etapa de recoltare a materialului factual pe baza căruia să fie elaborate sintezele teoretice și legile dezvoltării sociale. „Culegerea de date și comentariile însoțitoare erau o muncă denumită de noi doar *sociografie*, zugrăvire de stări, frescă socială cât mai autentică. Ar fi fost prea pretențios și hazardat să ne împăunăm cu titlul de sociologi, bine știind că sociografia împlinește doar funcția primară, de observație, înregistrare și descriere, deci caracterul său este empiric, de anticameră a științei sociologice”, sublinia mai târziu I. Clopoțel²⁴. El a motivat cantonarea în această primă fază a cunoașterii sociologice prin două considerente: a) practicarea cu succes a sociologiei presupunea, după părerea sa, o pregătire teoretică și o competență pe care el și colaboratorii săi nu și le arogau, în pofida lecturilor consistente și aprofundate în domeniu ale unora dintre ei; b) culegerea de date, ancheta de teren reprezenta, în opinia sociografilor, o operație tot atât de importantă ca și activitatea sociologică propriu-zisă, aceea de abstractizare și generalizare a materialului factual și de elaborare a legilor sociologice, presupunând, și ea, competență profesională. (După cum se știe, D. Gusti a respins oferta sociografiei, ca de altfel și ideea fundamentării sociologiei monografice pe informații și date de mână a doua, considerând că dobândirea de către sociologie a statutului de știință implică cu necesitate abordarea directă a realității sociale. „Pentru a obține mai multă certitudine și demnitate, sociologul trebuie să părăsească metodă indirectă de interpretare a faptelor culese de alții și să devină o știință vie de observație nemijlocită”²⁵.)

În conformitate cu această concepție, activitatea de cercetarea sociografică a grupării din cadrul revistei „Societatea de mâine”, ca și altele de această factură, ar fi trebuit să se subordoneze sociologiei, celei monografice în speță, adoptând problematica și metodologia ei de cercetare. Dar, în pofida aprecierii elogioase acordate paradigmei monografice²⁶, considerată fundamentală pentru știința sociologică românească, I. Clopoțel a propus și a practicat un alt demers de

²³ Vezi A. Negru, E. Pop, „Societatea de mâine”. *Indice bibliografic adnotat*, vol. II, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2001, p. 38–49.

²⁴ I. Clopoțel, *Amintiri și portrete*, Timișoara, Edit. Facla, 1973, p. 12.

²⁵ D. Gusti, Tr. Herseni, H. H. Stahl, *Monografia – teorie și metodă*, București, Edit. Paideia, 1999, p. 13.

²⁶ D. Gusti, *Sociologia monografică – știință a realității sociale*, „Societatea de mâine”, Anul XI (1934), nr. 5, 1934, p. 73.

abordare a realității sociale. El nu a aderat, deci, la activitatea de monografiere a unităților sociale, care, în pofida caracterului ei sistematic, rămânea doar o imagine statică a realității, a satului, încercând să surprindă „procesul de transformare ce a început să miște satele”, să anticipeze direcția de dezvoltare a ruralului²⁷. Demersul său sociografic era orientat programatic spre problemele contemporaneității, el optând pentru o cercetare cu o finalitate aplicativă explicit afirmată: „...nu vrem să fim niște înregistrați oarecare ai constatărilor reci, calculate și indiferente. Inimile noastre pulsează de ardoarea de a contribui cât se poate de mult la îndreptările așteptate”²⁸.

Desigur, și cercetarea monografică avea, în ultimă instanță, o finalitate aplicativă: „Principiul de la care această școală pleca era al datoriei de a cerceta acele probleme sociale care se arătau a fi esențiale pentru acțiunea de dezlegare și îndrumare a lor spre un nivel superior de dezlegare”, sublinia H. H. Stahl²⁹. Numai că, în cazul Școlii lui D. Gusti, sociologia urma să dobândească atributul de „militans” abia la finalul monografierii tuturor unităților sociale, acțiune care, în timp, s-a dovedit utopică, pe când sociografierea preconizată de grupul clujean implica finalizarea fiecărei cercetări printr-un plan de soluționare a problemelor din arealul supus investigației.

Prin această opțiune tematică și prin cercetările rezultate din transpunerea ei în practica cercetării sociale, modelul sociografic „clasic” se îmbogățește cu un nou sens, acela de identificare, analiză și soluționare a problemelor sociale. Căci, prin sistemul de anchete preconizat, se urmăreau nu atât descrierea realității sociale, cât mai ales cuprinderea și tratarea „până la extensiunea monografică” a problemelor sociale, teren pe care sociografia clujeană se întâlnește cu Institutul Social Banat-Crișana, promotor și practicant al monografiilor de probleme. Perspectiva dinamică introdusă în cazul satului se regăsește și în cel al problemelor sociale, abordarea acestora trebuind să parcurgă, după părerea lui I. Clopoțel, trei etape importante: „examinarea aspectelor moștenite, procesul transformărilor curente și perspectivele, adică obiectivele, imperativele și răspunderile față de ziua de mâine”³⁰.

La fel ca și A. Golopenția, care susținea ideea promovării cercetării regionale, concepută ca studiu al problemelor sociale ale unei zone, cu scopul informării și documentării științifice a factorilor de decizie, în vederea optimizării activității social-economice, I. Clopoțel era ferm convins că reformarea social-politică, economică și culturală a societății nu putea fi viabilă decât în măsura în

²⁷ *** I. Clopoțel și „Societatea de mâine”, ed. cit., p. 107.

²⁸ I. Clopoțel, *Satele răzlețe ale României. Habitatul răsfirat din munții transilvani și bănățeni. Studii de sociologie rurală*, Alba Iulia, Edit. Alba, 1939, p. 15.

²⁹ H. H. Stahl, *Premisele școlii românești de sociologie*, „Sociologie Românească”, Serie nouă, II (1991), nr. 5–6, p. 328.

³⁰ I. Clopoțel, *Sociologie și sociografie. O grupă de probleme din depresiunea carpatică Bran*, „Viitorul social”, II (1973), nr. 2, p. 431.

care programul de reforme era extras din „pământul realităților”³¹. Această afirmație demonstrează faptul că activitatea sociografică a grupării clujene nu a fost, de fapt, concepută doar ca o activitate subordonată, complementară, în raport cu sociologia monografică. Astfel, I. Clopoșel sublinia necesitatea permanentizării activității de cercetare sociografică, a înființării unui institut sociografic. „Un birou, o arhivă sociografică, un cerc de investigatori care să lucreze în continuitate și apoi înlesnirile descinderilor la fața locului, cu un cuvânt, un institut sociografic e necesar pentru a prinde pulsațiile societății actuale pe regiuni”³². Tot în acest sens, Petru Suci, un alt membru marcant al grupării din jurul revistei „Societatea de mâine”, considera necesară înființarea unor cercuri de studii în fiecare dintre centrele importante ale țării, „pentru o largă și documentată studiere a problemelor sociale-economice, cum și pentru o temeinică cunoaștere a regiunii proprii prin anchete sociografice (...)”³³.

De fapt, în concepția celor de la „Societatea de mâine” sociografia era considerată mai mult decât o simplă antecameră a sociologiei, fiind considerată o disciplină autonomă³⁴, poziționată între sociologie și politică: „Locul nostru este între laboratorul științific și între câmpul de acțiune. Nu excludem nici pe savant, nici pe omul politic, dar întrebuițăm rezultatele elaborării celui dintâi și predăm materialul trecut prin retorta noastră și făcut adaptabil pentru nevoile practice, omului de acțiune. Or, cu altă formulă și mai concentrată: raportăm cunoștințele pozitive la stările faptice, căutând cele mai pozitive soluții de adaptabilitate și reformare a realităților sociale... Dacă am vrea să grupăm sub un singur tablou problemele noastre, ele ar putea fi definite astfel: probleme de sociologie practică sau probleme ce cuprind arta de a adapta ideile la realitățile sociale”³⁵.

Acest sistem de sociologie practică s-a regăsit în majoritatea lucrărilor rezultate în urma cercetărilor celor din gruparea sociografică clujeană. El și-a aflat expresia cea mai adecvată în volumul lui I. Clopoșel, *Sociografie românească*. Aici, ca și în alte studii ale sale, I. Clopoșel renunță uneori în totalitate la descrierea sociografică propriu-zisă în favoarea analizării problemelor unor zone și a expunerii soluțiilor pentru depășirea acestora. Alături de el, materiale de asemenea factură mai semnează, între alții, E. Dandea (*Chestiunea moșilor*), I. Mehedințeanu (*Situația românilor din Banatul iugoslav*), N. Hoiescu (*Problemele populației din Munții Apuseni din punctul de vedere al căilor de comunicație*), V. Pașca (*Complexul problemelor regiunii Huedin*), I. L. Ciomac (*Contribuții la problema*

³¹ *** I. Clopoșel și „Societatea de mâine”, ed. cit., p. 77.

³² *Ibidem*, p. 396.

³³ P. Suci, *Răspuns la ancheta asupra organizării culturale regionale*, „Societatea de mâine”, XII, 1943, nr. 11–12, p. 167.

³⁴ Ideea autonomiei sociografiei în raport cu sociologia este, probabil, una de inspirație tönnesiană, al cărui sistem de sociologie cuprinde trei compartimente: sociologia teoretică, sociologia empirică (sociografia) și sociologia aplicată (Vezi D. Gusti, Tr. Herseni, H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 20).

³⁵ *** I. Clopoșel și „Societatea de mâine”, ed. cit., p. 64.

moșilor), Th. Capidan (*Macedoromânii. Situația lor după zece ani de la Unire; Macedoromânii din punct de vedere social-cultural în Balcani*), D. Stanca (*Fragment din „memoriul” înaintat Consiliului de Miniștri în anul 1927 în chestiunea salvării moșilor*), V. Moldovan (*Memoriu în chestia Munților Apuseni*), V. Bucur (*Multiplele nevoi ale Câmpiei Transilvaniei. Ce ar fi de făcut pentru remedierea lor?*), Ion Th. Ilea (*Flagelele satelor. În două sate de pe Valea Mureșului de Jos*) etc.³⁶.

În concluzie, se poate afirma cu deplin teimei, considerăm noi, că cercetarea socială imaginată și practică de către gruparea din jurul revistei „Societatea de mâine” depășește sensul clasic al noțiunii de sociografie, acela de „descripție socială, propriu-zis și statistică și etnologică, fără altă ambiție decât a stabili un catalog de fapte sociale cât mai complet, un corpus de documente sociale”³⁷. Prin contribuțiile lui I. Clopoțel și ale colaboratorilor săi, modelul sociografic se îmbogățește cu un nou sens, acela de o identificare, definire și analiză a problemelor sociale manifeste în societatea românească. Activitatea de cercetare socială desfășurată în respectivul context a avut o accentuată finalitate practică, fiind menită să ofere soluții pentru problemele zonelor subdezvoltate ale țării, pentru problemele populației rurale în general. Prin aceste cercetări, ca și prin studiile rezultate din ele, sociografii de la „Societatea de mâine” și-au adus o contribuție însemnată la fundamentarea unei sociologii românești a problemelor sociale.

Mai puțin apreciat de sociologia românească contemporană lui, tipul de demers de cercetare practicat de gruparea clujeană își găsește confirmarea mult mai târziu, în aprecierea făcută de R. Boudon la adresa sociologiei descriptive, capabilă, după părerea sa, să pună în lumină fenomene sociale mai puțin „vizibile” și să fie prin aceasta utilă procesului de decizie politică. „Se poate astfel lesne înțelege de ce sociologia descriptivă ocupă un loc important și uneori chiar putem regreta că nu s-a dezvoltat mai mult, că nu abordează subiecte mai numeroase și că nu o face cu mai mare regularitate și în mod mai sistematic. Dacă sociografia ar fi mai răspândită, poate că deciziile politice nu s-ar baza atât de des pe ignorarea completă a ceea ce se petrece realmente pe teren”³⁸.

³⁶ A. Negru, E. Pop, *op. cit.*, vol. I, p. 215–224.

³⁷ D. Gusti, *Opere*, vol. I, texte stabilite, comentarii, note de O. Bădina și O. Neamțu, București, Edit. Academiei RSR, 1968, p. 418.

³⁸ *** *Tratat de sociologie*, R. Boudon (coord.), București, Edit. Humanitas, 1997, p. 12.